

İndü Sundaesanın “Tac Mahal” trilogiyasında taxt çəkişmələrinin bədii inikası

Leyla Pirimova

AMEA Nizami Gəncəvi adına Ədəbiyyat İnstitutu. Azərbaycan.

E-mail: leyla.pirimova@mail.ru

Annotasiya. İndü Sundaesanın “Tac Mahal” trilogiyasına daxil olan romanlar bir-birindən maraqlı hadisələrlə, eləcə də, taxt-tac uğrunda gedən çəkişmələrlə zəngindir. Yazıçı hakimiyyət uğrunda gedən mübarizədə Cahangir və Xürrəm geniş yer ayırır. Uzun müddət taxta keçməyi gözləyən Cahangirin bu yeri asanlıqla başqalarına vermək fikri yoxdur. Mehrunisə ilə münasibətlərinin pozulmasından sonra hakimiyyətə Xürrəm daha çox can atır. Müəllif göstərir ki, maneələrlə üzləşməsinə baxmayaraq, imperiya çətin vəziyyətə düşdüyü zaman Cahangirin müraciət edəcəyi tək varis kimi taleyi Xürrəmin üzünə gülür. Atasının gözündə bir qəhrəmanlıq mərtəbəsinə yüksəlməsinə baxmayaraq, Mehrunisənin qızı ilə evlənmək istəməyən Xürrəm Mehrunisənin təsiriylə atasının qəzəbinə tuş gəlir. Lakin yaşamaq və gələcək varislərə görə mübarizədən əl çəkmir. Ona əngəl olan Xosrovu öldürməklə, hakimiyyət taxtının əsasını qardaşının qanıyla qoyan cinayətkara çevrilir. Bir müddət imperiyadan qaçaq düşür. Lakin sürgün həyatına dözməyərək ağır şərtlərlə şaha tabe olur. Bütün çətinliklərə baxmayaraq, Xürrəm istəyinə nail olaraq Babur imperiyasının şahı olur. İ.Sundaesanın “Tac Mahal” trilogiyası unuduğumuz keçmişimizdən ibrət almaq üçün qiymətli mənbə sayıla bilər.

Açar sözlər: Cahangir, Xürrəm, Babur imperiyası, trilogiya, mübarizə

Məqalə tarixçəsi: göndərilib – 04.03.2022; qəbul edilib – 25.04.2022

Artistic reflection of the fights for throne in the trilogy “Taj Mahal” by Indu Sundaresan

Leyla Pirimova

Institute of Literature named after Nizami Ganjavi of ANAS. Azerbaijan.

E-mail: leyla.pirimova@mail.ru

Abstract. The novels included in Indu Sundaresan's “Taj Mahal” trilogy are rich in interesting events, as well as the fight for the throne. The writer devotes a lot of space to Jahangir and Khurram in the struggle for power. Jahangir, who has been waiting for the throne for a long time, has no plans to give the place to others easily. After breaking off relations with Mehrunisa, Khurram seeks more power. The author points out that Khurram is the only crown prince that Jahangir is called upon when the empire finds itself in a difficult situation despite obstacles. Khurram, who did not want to marry Mehrunisa's daughter despite having risen to the level of heroism in his father's eyes, incurs his father's wrath under Mehrunisa's influence. But he gives up the struggle for survival and for future heirs. He became a criminal who laid the foundation of the throne with the blood of his brother by killing Khosrow, who hindered him in the way of power. For a while he escaped from the empire. However, he could not bear the life of exile and obeyed the king in difficult conditions. Despite all the difficulties, Khurram achieved his goal and became the king of the Babur empire. The “Taj Mahal” trilogy by I.Sundaesan can be considered a valuable resource for learning from our forgotten past.

Keywords: Jahangir, Khurram, Babur empire, trilogy, fight

Article history: received – 04.03.2022; accepted – 25.04.2022

Giriş / Introduction

Tarixi roman, tarixi şəxsiyyət və hadisələrdən ibarət həyatı əks etdirən janr olsa da, əks olunanlar yazıçıdan ayrı düşünülə bilməz. Belə ki, yazıçı bəhs edilən tarixi mövzunu, hadisələri və şəxsiyyətləri yenidən canlandırır və cəlbədicə hala salır. Hind əsilli Amerika yazıçısı İndu Sundaresan öz romanlarında tarixi mövzuları sehri bir şəkildə təsvir etməyi bacarır. Özünəməxsus üslubu ilə oxucunun nə deyəcəyindən daha çox, necə söyləyəcəyinə diqqət yetirir. Yazıçının bu xarakterini “USA Today” qəzeti “tarixə açıq bir ehtirası olan istedadlı bir hekayəçidir”, – deyər qiymətləndirir. Bu baxımdan ədibin “Tac Mahal” trilogiyası olduqca maraqlıdır. Trilogiyaya daxil olan romanlar bir-birindən maraqlı hadisələrlə, eləcə də, taxt-tac uğrunda gedən çəkişmələrlə zəngindir.

Əsas hissə / Main Part

Yazıçı trilogiyanın “İyirminci arvad” romanında Səlimin (Cahangir şah) oğlu Xosrovla, “Güllərin ziyafəti” romanında Xürrəmlə (Şah Cahan) hakimiyyət uğrunda apardığı mübarizəni təsvir edir. Əsərdə yazıçı Cahangirin oğlanlarından fərqli olaraq, Xürrəmin təsvirinə daha geniş yer ayırır. Belə ki, müəllif onun hələ kiçik yaşlarında olduğu zaman babasının ona verdiyi adın mənası olan “sevinc” kimi saray əhlinin sevimlisi olduğunu göstərir.

Xürrəm doğulduğu zaman Begüm Ruqiyə Sultan onu öz himayəsinə almaq tələbini bildirmişdi. Əkbər arvadını incitmək istəmədiyindən, uşağın ana südündən kəsilib, Sultan Ruqiyə Begümün nəzarətinə verilməsini əmr etmişdi. Amma niyə məhz bu uşaq? Səlimin başqa oğulları da vardı, lakin Ruqiyə bu uşağı istəmişdi, yəni həmişə Ruqiyənin avtoritetinə qarşı çıxan Səlimin ikinci arvadı Dəmir Şahzadədən olan uşağı... Şahzadə Ciqat Qosini Səlimin hərəminə daxil olduğu ilk günlərdə onun istəklərinə boyun əyməkdə səhvlərə yol verməməliyi. Və özünü bəyənməyin nəticəsi olaraq oğlu əlindən alınmışdı” [4, s.77].

Xürrəm günün böyük qismini babasının yatağının yanında keçirir, ona kitab oxuyur, onunla söhbət edir, yuxulayarkən əlini tuturdu. Cahangirin saraydan uzaq keçirdiyi illərdə, qısacası, Məvar səfərində, ya da atasına üsyan edib Allahabadda öz səltənətini elan etdiyi zaman Xürrəm Ruqiyənin yanında idi.

Şahzadə Xürrəm atasının hərəmxanasında Mehrünisənin səsinin Ciqat Qosininkindən daha güclü hiss edilməyə başladığını görürdü. Xürrəm iyirmi iki yaşındaydı, atası isə qırx iki... Əgər bu gün tac başqa bir başa qoyulacaqdırsa, o Xürrəmin başı olacaqdı. Lakin on, bəlkə də, iyirmi ildən sonra atasının ölümündən sonra sədaqət, toz fırtınasındakı zərrələr kimi keçmişdəki əlaqələrin bütün izlərini silib götürəcək. O zaman əgər bugünkü qüdrətli yüksəlişi bir əlamət sayılırsa, tacı qoyacaq adamın kim olacağına Mehrünisə qərar verəcəkdir.

Xürrəm hər kəsin sevimlisiydi. Böyük qardaşı Xosrovun əksinə olaraq, Xürrəmin babasını xoşbəxt etmək və atasını incitməmək kimi xüsusi bir fərqliliyi vardı. Şahzadə bu üstünlüyə sadəcə, şanslı olduğu üçün sahib olduğunu bilirdi. O da Xosrova təklif edilən nemətlərə və ya Pərvizə təqdim olunan şəraba, ya da Şəhriyara qismət olan ağılsız dayələri olsaydı, şübhəsiz onlar kimi əzilib gedərdi. Bu cəhətdən, bəxti üzünə gülmüşdür.

Beləliklə, imperator Cahangirin oğulları arasında ən parlağı olan şahzadə, nə qədər əhəmiyyətli olduğunun fərqi varsa da, bu əhəmiyyəti qoruyub saxlamadığı təqdirdə fürsətin əlindən uçub gedəcəyini də yaxşı bilirdi. Bundan ötrü Mehrünisənin ardınca getməyə qərar verir. Bu isə anasına xəyanət etmək mənasına gəlirdi.

Xürrəm, Holi – rənglərin festivalı olaraq bilinən Holi bayramı baharın gəlişi ilə əlaqədar keçirilən tədbirdir – bayramında Mehrünisəyə ona xidmət etməyə hazır olduğunu bildirir, o isə Xürrəmi yeni qurduğu xuntasına daxil edir. Cahangir Xürrəmə böyük ümidlər bəsləyir və onu xələfi kimi görür. Xürrəmin Mehrünisənin qardaşı Əbülün qızı Ərcüməndlə evliliyi aralarındakı bağı daha da möhkəmləndirir.

Zaman keçdikcə öz yerini möhkəmləndirən Ərcümənd Cahangirin bibisinə olan məhəbbətini qısqanır və Xürrəmi ondan uzaqlaşdırmağa çalışaraq, “Xürrəm, sizin bu qədər çox görüşməyiniz mə-

nim xoşuma gəlmir. Bunu dediyim üçün məni bağışlayın, amma atama və babama etimad etsəniz, daha yaxşı olar. Onlar təcrübəli və ağıllı adamlardır. Sizə imperatoriçadan daha yaxşı yol göstərərlər, sizcə də elə deyilmi?”, – deyə öz münasibətini bildirir.

Müəllif, atası Cahangir şah və Mehrünisə arasında baş verən xoşagəlməzliyə görə narahat olan Xürrəmin əksinə olaraq, Ərcüməndin qısqandığı bibisini günahkar göstərərək, Xürrəmi də gələcək həyatının təhlükədə olduğunu düşünməyə vadar edir. Ərcümənd, İmperator Cahangir və Mehrünisə arasında baş verən mübahisəyə işarə edərək, əgər Mehrünisə imperatora lazımı hörməti göstərsəydi, bu xoşagəlməz hadisənin olmayacağını bildirir. Məqsədi qəsdən problem yaratmaq idi: “Atamdan sonra taxta keçmək haqqımı kimsə əlimdən ala bilməz”. Ərcümənd Xürrəmin sözünü kəsərək: “Bundan sonra sadəcə sizin haqqınız deyil. Daşınmada olduğum oğlunuzu düşünün, sizin ilk oğlunuz; o uşaq sizdən sonra imperator olacaq. Əgər Mehrünisənin bir oğlu olsaydı, imperatoriçanın nə sizi, nə də oğlunuzu hesaba qatacağını zənn etmirəm. Xürrəm onun dediklərini düşündü [4, s.219].

Beləliklə, Xürrəm özünü başqa bir qadının əllrinə təslim edir, amma bu əllər yumşaq idi, onu rahatlıqla çəkir və hər şey Xürrəmin nəzərinə çarpmadan gerçəkləşir. Müəllif, Ərcüməndin bibisinə qəzəblənməsini, uşağı olmadığına baxmayaraq, imperatorun Mehrünisəyə bu dərəcədə güc və səlahiyyət verməsi ilə əlaqələndirir. Sadəcə, taxtın gələcəkdəki varisinin anasına imperatorluğa sahib olmaq haqqı verilə bilər və verilməlidir. Bunu Xürrəmə də söyləyir. Amma hər ikisi də Mehrünisənin ağzından çıxan tək bir kəlməylə evliliklərinin reallaşdığını, əks halda bu cür fikirlərin və imperatorluğun gələcəkdəki oğullarına aid olacağı fərziyələrinin meydana gəlməsinin mümkün olmayacağını fikirləşməzlər. Daranın anadan olmasıyla xuntada baş verən dəyişikliklər, Xürrəmin əvvəlki kimi toplantılara tez-tez gəlməməsi, Əbülün kürəkəni adına üzrxahlıq etməsi və iclasın Qiyas bəy, Əbül və Mehrünisə arasında gerçəkləşməsi sonrakı hadisələrin təsviri üçün bir hazırlıq olur.

İ.Sundaesan Xürrəmin ilk dəfə baş komandır kimi iştirak etdiyi Məvar savaşından bəhs edir. Doğrudur, dəbdəbədən uzaq bədii dillə yazılmış romanda nə qılınc zərbələri, at kişnərtisi, nə də döyüşçü nərəsi, yaralı fəryadını görürük. Amma yazıçı döyüş barədə oxucularda dolğun fikir yaradır: “Şahzadə Xürrəm Məvara 12000 piyada və atlıdan təşkil olunmuş bir ordunun başında daxil oldu. Aqradan ayrılmadan öncə 5000 adamdan ibarət ordunu Məvara yollamışdı. Bu 5000 adamların çoxu əsgər deyil, ləpirçi və casus idi. İmperatorluq ordusunda xüsusi məqsədlər üçün təlim görmüş bu adamların buqələmun kimi dəyişkən və yadda qalmayan sifətləri vardı. Demək olar ki, imperiyada danışılan bütün dilləri danışa bilirdilər” [4, s.282-283].

Hadisələrdən məlum olur ki, Xürrəm Məvara yaxınlaşanda casuslar vəzifələrini mükəmməl bir şəkildə və çoxdan yerinə yetirmişdilər. Bunlardan çoxu yerli xalqın arasına qarışaraq ətraf kənd və qəsəbələrə yerləşmiş, onların dastanlarını, xüsusilə də Raca Man Sinxin qəhrəmanlıqlarını dinləmişdilər. Piçalo gölü ətrafındakı torpağın ələ keçirilməsi demək olar ki, imkansız görünürdü. Raca gölün ətrafında on beş millik aralarla nəzarət məntəqələri qurmuşdu və sərt, dümdüz torpağı qazdırıb mina döşətdirmişdi. İmperatorluğun daha öncə tərk etdiyi topları indi Amar Sinxin əlindəydi və bunlar minanın partlamasında istifadə olunacaqdı.

Racanın bu qədər tez və təsirli bir şəkildə onun əlini-qolunu bağlaması qarşısında şahzadə əsəbiləşir. Məvar uzun zamandan bəri nəzarətsiz qaldığı üçün bu müddətdə Piçalo gölünün sahilindəki sarayın ələ keçirilməsi daha qədimlərə dayanır. Amar Sinxin adamlarının aylarca mina döşədikləri məlum olur.

Məvarı utandırıcı bir şəkildə savaşda itirən ordunun başında duran şahzadə Xosrovun qaynatası olan Mirzə Aziz Koka kölgədə qalır. Xürrəm oraya çatdıqda Koka ona nə etməli olduğunu, təqib ediləcək hərəkət planını və səfərin davam etmə tərzini açıqlamağa çalışır. Xürrəm Kokanı geri çəkməsi üçün Cahangirə məktub yazır və imperator bu istəyi qəbul edir. Tarixi romanlar müəllifi Cəlal Bərgüşadın “Sıyrılmış qılınc” romanında səsləndirmiş olduğu fikir bunu təsdiqləyir: “Sərkərdənin böyükliyünü döyüşün gedişi göstərir” [1, s.281]. Xürrəm və adamları Məvar ətrafındakı düzənlik sahəni sistemli bir şəkildə yağmalayır. Amar Sinqi dəstəkləyən, ya da keçmişdə ona kömək edən kəndlər yerlə bir edilir. Şahzadə Xürrəmin xalqa zərər verilməməsi əmri, onların yaşayış yerlərindən uzaqlaşmaları barədə xəbərdarlıq olunur. Manqo və quava bağları yandırılır. Bir zamanlar tutuquşlarının sığındığı və meyvələriylə ac qarınlarnı doyurduğu bərəkətli yaşıllıqlardan geriye sadəcə yanmış kötük-

lər qalır. Xürrəmin əmirlərini vecinə almayan kəndlilər evlərindən atılır. Kərpicdən olan evlər imperiyanın filləri tərəfindən dağıdılır. Quyular doldurulur, ya da içlərindəki suya zəhər qatılır. Buğda və düyü tarlaları yandırılır. Ordu əsrlərcə mövcud olan hindu məbədgahlarını yerlə bir edir. Yazıçı ağıllı şahzadənin bacarığı sayəsində aldığı düzgün qərarlarla düşməninə qalib gəldiyini təsvir edir: “Amar Sinq bu dağıntını Piçola gölü sahilindəki yeni qalasından izlədi. Kəndlilərin fəryadlarını və ona yağdırdıqları lənətləri duydu. Kəndlilər toplu halda başqa yerlərdə yeni yurd qurmaq üçün Məvar ətraflarından köç etdi. Ən azından bir neçə il geri dönməyəcəklərdir. Suların təmizlənməsi, tarlaların yəni-dən məhsuldar olması və bu ağrının yaddaşlardan silinməsi üçün zamana ehtiyac vardı. Raca Amar Sinq isə hər şeyi eşidir, amma dirənməkdə qərarlıydı”.

Raca Amar Sinq komandirləri ilə birlikdə bir məclis tərtib edib qərar verdilər. O, başa düşürdü ki, ölümə qarşı tək çıxış yolu sülhdü. Əgər barış olmazsa, ölüm tamamilə yaxındır. Artıq təslimolma zamanıdır. Beləliklə, Məvar Moğol imperiyasının bir parçası oldu.

Yazıçı, gəliri caqır və mənəbləriylə hüdudlu Xürrəmin Ərcüməndə istədiyi qədər və özünə də arzuladığı miqdarda ləl-cəvahirat almaq üçün daha çox pul istədiyindən bəhs edir. Çünki Mehrunisəylə müqayisə edildikdə özünün fəqir olduğunu fikirləşir. İmperator rütbəsinə görə ən yüksək gəlirə sahibdir, amma Xürrəm imperatorluqda üçüncü deyil, Mehrunisənin yerinə keçib ikinci sırada olmaq barədə fikirləşir. Dəniz ticarəti gəlirli bir sahə olmasına baxmayaraq, Mehrunisə Xürrəmə ticarət üçün icazə kağızını vermir, ona görə də şahzadə portuqaliyalı qubernatora məktub yazır.

Raca Amar Sinq Xürrəmin qərargahına gələrkən, Xürrəm onu çox böyük hörmətlə qarşılayır. Qarşılıqlı olaraq bir-birlərinə hədiyyə verirlər və bu hədiyyələr qiymətli ərnağanlar olur. Raca Amar Sinqin təqdim etdiyi hədiyyə diqqət çəkicidir. İ.Sundaesan bu qiymətli hədiyyəni yaqut olaraq təsvir edir, lakin tarixi mənbələrdə almaz kimi əks olunur. Belə ki, almaz müxtəlif zamanlarda hindu, rajput, moğol, iran, əfqan, siqx və sonda almazı talayan ingilislər olması barədə materiallar mövcuddur [6]. Rəvayətə görə, yaqut nəsillər boyu Racanın ailəsindəydi və Raca bu daşı təqdim etməklə sədaqətini və təslimiyətini göstərmiş olur.

Şahzadə Xürrəm imperator sarayına bir zamanlar atasının da şahzadə olaraq mübarizə apardığı bir mühasirədən qalib olaraq dönür. Bu zəfərlə bir çox şey dəyişir. Xürrəm lazımı olan etibar qazınır. Bir orduya rəhbərlik edə bildiyinə görə artıq tac da taxa bilirdi.

Yazıçı tarixdə Şah Cahan kimi tanınan Xürrəmin bu rütbəni almasını özünəməxsus şəkildə təsvir edir: “Cahangir Divanı-amda olan saraylıların eşidəcəyi şəkildə səsini ucaltdı: - Bu gündən etibarən şahzadə Şah Cahan olaraq anılacaqdır”, – bunu belə bilin. Xürrəm getdiyi savaştan müzəffər dönmən cəsur bir şahzadə olaraq şərəfləndiriləcəyini ümid edirdi, lakin indi o... Şah Cahandı, yəni Dünyanın hökmdarı! Bu şərəfli ad Teymurdan başlayaraq, sadəcə səltənətdəki hökmdar tərəfindən istifadə olunurdu. Xürrəm isə hələ bir şahzadə idi. Belə bir şərəflə qürurlandırılmaq onu göz yaşlarına boğdu. Cahangir Xürrəmi ayağa qaldırdı və göz yaşlarını sildi. Sən bir döyüşçüsən, Xürrəm” [4, s.302].

Tarixi həqiqətə əməl etmək tarixi roman janrının əsas prinsiplərindən biridir. İ.Sundaesan “Tac Mahal” trilogiyasında sənədlərə, fakt və hadisələrə müraciət etmişdir. Məhz bu səbəbdən onun romanlarında dövrün ruhu, xarakteri olduqca realist şəkildə göstərilmişdir. Lakin burada yazıçının faktiki bədii materialı heç də həmişə tarixi materialla üst-üstə düşmür, belə ki, hadisə tarixdə bir cür, İ.Sundaesanın bədii düşüncəsində isə fərqli şəkildə təsvir edilir. Ədib “Güllərin ziyafəti” romanının “Son söz” adlı hissəsində Xürrəmin bir neçə dəfə Dekkan səfərində iştirak etdiyini, atası ona Şah Cahan rütbəsinə Məvar səfəri sonrasındadır deyil, bu Dekkan səfərləri əsnasında vermiş olduğunu vurğulayır. Tarixi mənbələrdə də, Xürrəmin bu titulu Dekkan səfəri sırasında aldığı qeyd olunur. Cahangir Dekkandakı Əhmədnagar sultanlığını fəth etdiyində, bir şərəf rütbəsi olaraq ona Şah Cahan (Dünyanın Hakimi) adını bəxş etmişdi [2, s.294].

Yazıçı əsərin süjetiylə əlaqədar olaraq o dövrdə baş verən hadisələri oxucunun diqqətinə çatdırır: “Üstün bir komandır olduğunu uzun müddət öncə sübut etmiş Həbəş qul Əmbər Məlik imperiya ilə ən son əldə etdiyi razılığın şərtlərini pozmağa başlamışdı. Bir çox krallıqları fəth etmiş, çox geniş torpaqlara sahib olsa da, heç bir zaman kral olmayacaqdı, çünki əcdadlarına görə xalqdan biri olmağa məhkumdu. Beləliklə, krallıqlar quraraq özünü məmnun etmiş və taxta kukla varislər keçirərək, onlar vasitəsilə əslində bu krallıqları o idarə etmişdi. İndi Bicapur və Qolkonda krallıqlarıyla ittifaq halın-

daydı. Məlikin savaşı qabiliyyəti moğol ordusunu yormuş və imperiyanın cənubunda geniş ölçüdə torpaq itkisinə səbəb olmuşdu” [4, s.397].

Xürrəm savaşa getmək istəməsə də, Ərcüməndin məsləhətinə qulaq asaraq atasına razılığını bildirir. Geridə qalan təhlükədən qorunmaq üçün Xosrovu da özüylə birlikdə aparması barədə atasını razı salır.

Xürrəmin ilk fəth etdiyi yer Pərvizin hökm sürdüyü Dekkanda Burhanpur olur. Xürrəm buradan cənubdakı Əhmədnagarın paytaxtı Kirkiyə yönəlir və oranı yandırır, çünki Kirkinin bir daha şəhər olaraq xatırlanmasını istəmirdi. Evlər içlərindəki kişi, qadın və uşaqlarla birlikdə yandırıldığına görə, skeletlər də kömürləşmişdi.

Səbirlə Məlikin ölməsini, ya da təslim olmasını gözləyən Xürrəm, Ladlinin şahzadə Şəhriyarla evlənməsi barədə məktub alarkən çox qəzəblənir. Xürrəm Cahangirin yenidən xəstələnib öləcəyi təqdirdə Şəhriyarın atasının yanında olduğu üçün yeni hökmdarın o olacağını bilir. Xürrəm Əmbər Məliklə savaşımaq üçün çox uzağa getmişdi. Bu arada Əmbər Məlik də təslim olmaq üzrə idi. Əgər buradan ayrılrsa, aylardı apardığı mübarizə nəticəsiz qalacaqdı. Əmbər Məlik bir həftədən sonra təslim olur. Xürrəm Bicapur, Qolkonda və Əhmədnagar krallıqlarına ağır şərtlər qoymamağı qərarlaşdırdı; imperator Cahangirə beş milyon rupi göndəriləcək. Sonra dərhal geriye Burhanpura dönərək atasına uzun bir məktub yazır. Cavab məktubu gözlədiyinin əksinə olaraq, xidmətlərinə görə təşəkkür edilir və saraya gəlməsi barədə söz getmir. Bu cür münasibət Xürrəmi içkiyə sürükləyir, günlərini içməklə keçirir. Xürrəm bir ay sonra özünü ələ almağı bacarır və soyuqqanlıqla düşünməyə başlayır. Şəhriyarla daha sonra hesablaşacaqdı. Əgər taxta keçməyi istəyirsə, hökmdarlıq qanı daşıyan hər kəs onun üçün təhlükəlidir. Yarıkör və dəli olmasına baxmayaraq, Xosrov hələ də böyük övlad və taxtın gələcək varisi hesab olunur. O bir təhdiddir. İmperator Cahangir bir dəfə, “krallıq qohum tanımaz”, – demişdi. Şahzadə Xürrəm onu haqlı çıxarmağa az qalmışdır.

İ.Sundaresan “Güllərin ziyafəti” romanında Alexandr Dovunun “Hindistan tarixi” əsərindən gətirdiyi fikirlə əsərdə baş verəcək hadisələr haqqında oxucunu öncədən düşünməyə vadar edir: “Şah Cahan bir müddət bəxtsiz Xosrova diqqət və hörmətlə yanaşaraq ona təsir etdi... Aqra sarayının əmir-lərini eşitməzlikdən gəldi. Və... bir müddət sonra imperiya rütbələrini ələ keçirdi; taxtının təməlini qardaşının qanıyla qoydu” [4, s.433].

Xürrəm taxt-tac uğrunda mübarizəsində tərəfdarlarını seçmək məqsədiylə gizli bir toplantı təşkil edir.

Yazıçı Xürrəmin hakimiyyət üçün atasından və böyük qardaşından görüb öyrəndiklərini necə tətbiq etdiyini göstərir. Belə ki, Xürrəm, Xosrov üçün hazırladığı planı yavaş-yavaş həyata keçirərək, onu öldürmək istəyi birinci cəhddən baş tutmasa da, ikinci dəfə işini daha diqqətli və dəqiqliklə bitirməyi bacarır.

Atasına məktub yazaraq, Xosrovun kolitdən öldüyünü bildirən Xürrəmin əleyhinə Cahangirə göndərilən məktubla cinayətkar olduğu məlum olur. Xürrəmin Dekkanda özünü imperator kimi apardığını Burhanpurdan gələn çaparlar Cahangirə xəbər verirlər. Cahangir oğluna Cahan rütbəsi vermişdi; o da atasının torpaqlarında sanki həqiqi bir hökmdar kimi hərəkət edirdi.

Şahzadə imperatora məktub yazaraq, əlindən gəldiyi qədər özünü təmizə çıxarır. Hər şeyi inkar edir. Xürrəm imperiya ordularının bir komandirə ehtiyacları olduğunu və buna görə də, Dekkanı tərketməyəcəyini yazır.

Qəndəhar məsələsi böyüməyə başlayır və müzəffər bir orduya komandirlik edəcək tək kişi Xürrəm olur. İmperator Dekkandakı oğluna yenidən bir məktub yazır. Bu məktuba əsasən o, Şimala tərəf getməli və Qəndəhar məsələsinə əlac tapmalıdır. Bunu edərsə, İmperator onu bağışlaya bilər. Xürrəm müxtəlif bəhanələr uyduraraq atasının yanına getmir.

Atası Cahangir də eyni işə girişmiş, Məvardakı döyüşü tərketərək, Aqradakı xəzinəni ələ keçirmək üçün hərəkətə keçmiş, bunu bacardığı təqdirdə Əkbəri məğlub edərək tacın sahibi olacağını düşünmüşdü. Gələcəyin üzünə cəsarətlə baxa bilən adam hamıdan güclüdür. Cahangir bu cəhddə uğurlu ola bilməmişdi, amma imperiya artıq onun idi. Şahzadə Xürrəm Aqra yönündə yol gedərkən, imperiya taxtı üçün şansının az olduğunu bilirdi. Lakin bunu etmək lazım idi. Əks təqdirdə Şəhriyar imperator olacaqdı. Əbül Xürrəmə xəbər yollayır, özü isə xəzinəni Lahora götürmək məqsədiylə Aq-

raya gəlir. Beləcə, Mehrunisə Əbülü tələyə salır. Xürrəm bu çılğın əməl uğrunda Burhanpurdakı etibarlı qalasından çıxır. Xürrəm xəzinə üçün savaşa da, nəticəsiz qalır.

Nisə artıq Əbülün Xürrəmin sıralarında olduğunu bildirdi. O, Əbülü qoşunun başına keçirərək Xürrəmin üzərinə yollayır. O, qoşunlardan birini Şəhriyara, digərini isə on il sürgün həyatı keçirən, Kabildə olan təcrübəli komandir Mehabatı geri çağıraraq ona həvalə edir. Sonunda imperiya qoşunları qalib gəlir. Yazıçı bu döyüşdə həlak olan Xürrəmin komandirlərindən biri olan Raca Bikramcit haqqında maraqlı məlumat verir: “Xürrəmin komandirlərindən Raca Bikramcit öldürüldü. Baş kəsildi, içi samanla dolduruldu. Bir mizrağın ucuna keçirilərək Dehli qalasının divarlarına asıldı.

Racanın ailəsində nəsilən-nəsilə ötürülən giləs böyüklüyündə və bir-birinin eynisi olan bir cüt mirvarı vardı. Bikramcit bunları qulaqlarına taxardı. Kəlləsi mizrağa keçirildiyində qullaqları yoxdu, çünki onlar bu ailə yadigarı üçün kəsilmişdi” [4, s.487].

Sundar Das əcdadları hörmətli torpaq sahibləri olan bir hindliydi. Şahzadə Xürrəmin (Şah Cahhan) qulluğuna daxil oldu. Cahangirin xatirələrində yazıldığı kimi, ona “hindlilər arasında ən yüksək rütbə olan” Raca Bikramcit rütbəsi verilmişdi. O, Şahzadə Xürrəmin Dekkandakı uğurlarında mühüm rol oynamışdı. Şah Cahhanın 1623-24-cü illərdə Cahangirə qarşı üsyanında Raca Bikramcit şahzadənin sıralarında yer aldı və savaşa öldürüldüyündə Cahangir sevindi [8].

Xürrəm Dekkana qaçır, lakin təbii ki, qaçmasına asan izin verilmir. Şahzadə, Pərvizi Xürrəmin ardınca Dekkana yollayır, Mehabat Xanın da ona qatılması əmrini verir. Xürrəm Pərviz və Mehabatın ordusu tərəfindən məğlub olub yenə qaçır.

Xürrəm ailəsiylə birlikdə Qolkonda krallığının torpaqlarına ayaq basır. O bir zamanlar Qolkonda kralıyla mübarizə aparmaq üçün bir orduya komandirlik etdiyini düşünür. Bir neçə ay sonra Xürrəm atasına bağışlanmasını istəyən bir məktub yollayır. Qolkonda kralı keçmiş düşməninə çox qonaqpərvər və mərd davranmış olsa da, artıq sürgün həyatı yaşamaq istəmədiyini bildirir. Mehrunisə Lahordan Xürrəmə çox ağır təslim şərtləri irəli sürür. Bu şərtlərə görə Xürrəmin imperiya xəzinəsinə bir milyon rupi göndərməsi lazım idi. Oğullarından ikisi təslim alınaraq, imperiya sarayında əsir tutulacaqdır ki, bu, gələcəkdə həyata keçirilə biləcək bir üsyana qarşı təminat idi. Xürrəm Əsir və Rohtas qalaları üzərində hər hansı bir haqq tələb etməyəcəkdi.

Lahordakı xəzinəni əlinə keçirsə, saraya hücum edə, ya da atasının başından imperiya türbanını çəkib ala bilərdi. Xürrəm bu cür xəyallarla şimala doğru irəliləyir, qəsəbələri, kəndləri mühasirəyə alır, yol boyunca vassal krallardan sadıq olmaq barədə and tələb edir. Çeviriliş sona çatdıqdan sonra Xürrəm Nasikə qaçır, sonra buradan ayrılıb yenidən Dekkan krallıqlarına sığınır.

Cahangirin vəsiyyəti o öləndən dərhal açılır. Sultanın (Mehrunisə) təşviqiylə dördüncü oğlu Şəhriyar taxtın özündən sonrakı varisi olaraq göstərilir. Lakin şahzadə bir neçə həftə öncə Lahora hərəkət etmişdi. Əbül ən sürətli çaparı Dekkana xəbər göndərməyə yollayır. İmperator Cahangir ölmüşdü və Xürrəm dərhal Lahora hərəkət etməlidir.

Lakin üç ay kimi bir müddətdə taxtı necə boş tuta bilər ki? İmperiyadaxili, vətəndaş müharibəsinə yuvarlana bilər. Abul taxtın o biri varislərini uzun-uzun gözdən keçirir. Xosrovun ən böyük oğlu Bulaqi də, tacın varislərindəndir və özü burada, ordugahdaydı. İmperator Cahangirin nəşi önündə son dua oxunan kimi, Əbül Bhimbarda Moğol Hindistanının imperatoru sifətiylə şahzadə Bulaqiye tac geydirir. Adına xütbə oxunur və qanuni olaraq babasının imperiyasının hökmdarı elan edilir. Xürrəm Dekkandan ayrılıb sürətlə Aqraya yönəlir. 1628-ci il yanvarın əvvəllərində Əbül Bulaqinin sarayına girib başından imperiya türbanını alır və Bulaqiye həbsə edir. O gün gecə saatlarında, müəzzinlərin səsləri Lahor şəhərinin küçələrində əks-səda verir, amma bu dəfə yeni imperatorun adını elan edirlər: “Çox yaşa, imperator Şah Cahhan, Moğol imperiyasının mütləq hakimi!”

1628-ci ilin yanvarın 23-də günəş Lahor qalasının böyük həyətinə bir qətləşmə şahidlik edərək səmaya yüksəlirdi. Bulaqinin, Şəhriyarın və Xürrəmin iki əmi uşaqlarının canını alır. Beləcə son 3 ay içində 3 dəfə xütbə oxunmuş olur. Əvvəl Bulaqinin adı, sonra qısa bir zaman üçün Şəhriyarın və indi də Xürrəmin.

Xürrəmlə Ərcüməndə qan bağıyla bağlı olan və taxt üzərində haqq iddia edə biləcək heç kimsə qalmamışdı.

Nəticə / Conclusion

Beləliklə, İ.Sundaresanın “Tac Mahal” trilogiyası da unuduğumuz keçmişimizdən ibrət almaq üçün qiymətli mənbə sayıla bilər. Müəllif bir neçə il ara verdikdən sonra trilogiyasını tamamlamaq üçün üçüncü romanı “Kölgə şahzadə”ni yazır. Burada o, Cahan şahın xanımının ölümündən sonrakı hakimiyyət illərindən ömrünün sonuna qədər olan həyatını təsvir edir. Bir zamanlar atasına qarşı çıxan, taxtı üçün qardaşlarının qanını axıdan hökmdar özü də bilmədən varislərinə pis bir nüsxə olur. Sizin keçmişlə işiniz bitmiş ola bilər, amma keçmişin sizlə işi əsla bitməmişdir [7].

Ədəbiyyat / References

1. Bərgüşad Calal. Sıyrılmış qılınc. Bakı: Gənclik, 1981.
2. Humann Kulke, Dietmar Rothermund, çeviren Müfit Günay. Hindistan Tarihi İmge kitabevi. I Baskı. Ankara, 2001.
3. Sundaresan İndu. Yirminci Eş. Çev. Nuran Birand Gözaydın. İstanbul: Literatür Yayıncılık, 2004.
4. Sundaresan İndu. Güller Şöleni. Çev. Nuran Birand Gözaydın. İstanbul: Literatür, 2006.
5. Sundaresan İndu. Shadow Princess. Washington: Washington Square Press, 2011.
6. <https://kohinoordiamond.org/>
7. <https://www.sozler.im/tags/xainlik>
8. www.metmuseum.org/art/collection/search/451257

Художественное воплощение борьбы за престол в трилогии «Тадж Махал» Инду Сундаресаны

Лейла Пиримова

Институт литературы имени Низами Гянджеви НАНА. Азербайджан.

E-mail: leyla.pirimova@mail.ru

Резюме. Романы, вошедшие в трилогию Инду Сундаресаны «Тадж Махал», богаты интересными событиями, а также борьбой за престол. Писатель много места уделяет Джахангиру, долгое время ждавшему престола. Он не планирует легко уступить место другим. После разрыва отношений с Мехрунисой Хуррам больше стремится к власти. Автор статьи указывает, что Хуррам – единственный наследный принц, к которому Джахангир обращается, когда империя оказывается в сложной ситуации. Хуррам, который не хотел жениться на дочери Мехрунисы, несмотря на то, что поднялся до уровня героизма в глазах своего отца, навлекает на себя гнев своего отца под влиянием Мехрунисы. Но он не отказывается от борьбы за выживание и за будущих наследников. Он стал преступником, заложившим фундамент престола кровью своего брата, убив Хосрова, который мешал ему на пути к власти. На какое-то время он бежал из империи. Однако он не мог вынести изгнанной жизни и подчинился шаху в тяжелых условиях. Несмотря на все трудности, Хуррам достиг своей цели и стал правителем империи Бабур. Трилогию И.Сундаресаны «Тадж Махал» также можно считать ценным источником для извлечения уроков из нашего забытого прошлого.

Ключевые слова: Джахангир, Хуррам, Бабурская империя, трилогия, борьба